

JAN PAWEŁ II W POLSCE W 1991 ROKU (WARMIA)

"Ja jestem drogą i prawdą, i życiem" (Io. 14, 6).

1. Chrystus wypowiada te słowa w wieczniku w przeddzień swej męki i śmierci na krzyżu. Wypowiada je do apostołów, którzy wówczas byli z Nim razem. Przez apostołów wypowiada je do wszystkich - apostołowie bowiem i Kościół mieli te słowa zanieść do wszystkich ludzi i ludów... aż na krańce ziemi.

Chrystus więc mówi do nas tu zgromadzonych - i do wszystkich, którzy tu, na tej ziemi warmińskiej i mazurskiej żyli kiedykolwiek przed nami i którzy przyjdą po nas w następnym tysiącleciu.

"Ja jestem drogą i prawdą, i życiem. Nikt nie przychodzi do Ojca inaczej jak tylko przeze Mnie" (Ibid.).

Właśnie przyszedł czas, ażeby Chrystus wypowiedział tę prawdę: dojrzał czas. Nazajutrz ogarnie Go męka i śmierć krzyżowa - a potem nastąpi zmartwychwstanie. I On sam, Syn Przedwieczny, odejdzie do Ojca.

Trzeba przeto, żeby dowiedzieli się wszyscy, iż odchodząc - otwiera nam drogę, abyśmy idąc za Nim doszli do Ojca. Nikt nie przychodzi do Ojca, jak tylko przez Niego. *On jest naszą drogą.* Nie ma innej drogi, nie ma innego Pośrednika między Bogiem a ludźmi, tylko On: Jezus Chrystus.

2. *Jest Drogą i Życiem.* Gdy to mówi do apostołów, wie, że czeka ich śmiertelna trwoga. Trwoga ta ogarnie ich niedługo, gdy będą świadkami Jego pojmania, kaźni, agonii na Golgocie i wreszcie samej hańbiącej śmierci. I dlatego uprzedza ich lęk: *"Niech się nie trwoży serce wasze" (Io. 14, 1).* Oto bowiem rozpoczyna się ostateczne Przejście: odkupieńcze przejście Syna do Ojca. Przejście to - czyli Pascha - prowadzi przez ofiarę krzyża - ale: *"niech się nie trwoży serce wasze. . . . gdy odejdę i przygotuję wam miejsce, przyjdę powtórnie" (Ibid. 14, 3).* To Przejście - Pascha Odkupiciela świata - prowadzi przez śmierć do nowego objawienia Życia w dniu zmartwychwstania. *"Przyjdę powtórnie" - przyjdę, dając świadectwo Życia, które jest we Mnie - Życia, które przewyższa śmierć i zwycięża, Życia, które ludzkiej śmierci zadaje śmierć. To Życie jest z Boga: tylko Bóg jest Życiem. To Życie jest we Mnie. Ja jestem tym Życiem.*

To Życie we Mnie jest dla was . . . dla was - Dwunastu i dla wszystkich, którzy przez wasze słowo uwierzą we Mnie. To Życie jest ostatecznym darem nieśmiertelnego Boga dla śmiertelnego człowieka. "Przyjdę powtórnie i zabiorę was do siebie, abyście i wy byli tam, gdzie Ja jestem" (Ibid.).

Gdzie? *"W domu Ojca mego jest mieszkań wiele" (Ibid. 14, 2).*

Niech się przeto nie trwoży serce wasze. Niech nie przeraża was ziemską konieczność śmierci. *"Wierzycie w Boga? I we Mnie wierzcie!" (Ibid. 14, 1).*

3. *"Ja jestem drogą i prawdą, i życiem"*. W kontekście tych słów, które są nasycone najgłębszą treścią, słów, w których wyraża się absolut Boga - w kontekście tych słów nabiera pełnej wymowy *ustanowienie Eucharystii*, którego zapis (najdawniejszy) znajdujemy w Pierwszym Liście Pawła Apostoła do Koryntian: *"Pan Jezus tej nocy, kiedy został wydany, wziął chleb i dzięki uczyniwszy połamał i rzekł: "To jest Ciało moje za was [wydane]. Czyńcie to na moją pamiątkę!*

” . A potem nad kielichem wina: “Ten kielich jest Nowym Przymierzem we Krwi mojej. Czyńcie to, ile razy pić będziecie, na moją pamiątkę!” (1 Cor. 11, 23-25).

Apostoł podaje prawdę o ustanowieniu Eucharystii, tak jak była ona powszechnie znana i sprawowana w pierwszym pokoleniu uczniów Chrystusa. Z kolei dodaje: “Ilekoć bowiem spożywacie ten chleb albo pijecie kielich, śmierć Pana głosicie, aż przyjdzie” (Ibid. 11, 26).

Sakrament śmierci i zmartwychwstania Odkupiciela. Sakrament Jego przejścia przez krzyż do Ojca. Sakrament Drogi i Życia dla wszystkich, którzy w nim uczestniczą. Ten sakrament jest szczytem i pełnią świętej liturgii Kościoła. Jest przypomnieniem, uobecnieniem i zapowiedzią.

W nim Chrystus jest Drogą i Prawdą, i Życiem dla wszystkich, którzy uczestniczą . . . dla wszystkich.

4. Kiedy w wieczniku powiedział: “Ja jestem prawdą”, powiedział to jako Bóg z Boga i Światłość ze Światłości - bo *tylko Bóg “jest Prawdą”*. Równocześnie powiedział to jako człowiek, który - sam jeden - jest “Świadkiem Wiernym” (Apoc. 1, 5) całej tajemnicy Boga: całej Prawdy, która jest w Bogu. Wszelka prawda, do której dochodzi umysł stworzony, jest tylko częstką i odbłaskiem tej Prawdy, jaka jest w Bogu.

Prawda ta przerasta człowieka. Pamiętamy pierwszą zapowiedź Eucharystii - po cudownym rozmnożeniu chleba w pobliżu Kafarnaum. Pamiętamy, jak wówczas słuchacze gotowi byli Jezusa obwołać ziemskim królem, ale tej prawdy przyjąć nie mogli. Tak bardzo *prawda Eucharystii* przerastała ich wyobrażenia, ich zakres pojmowania.

To, co się stało nazajutrz po ustanowieniu Eucharystii, także przekraczało zakres ludzkiego pojmowania: ukrzyżowanie Boga, śmierć Syna Bożego na drzewie hańby.

A przecież właśnie tę śmierć mamy głosić, właśnie tę śmierć, bo przez nią objawiło się życie niczym niepokonalne. Przez nią też wypełniła się sakramentalna prawda Eucharystii - tak niepojęta dla człowieka.

Ja jestem Prawdą. Jako Prawda jestem Drogą i jestem Życiem.

Wierzmy w to Życie. W dniu zmartwychwstania Chrystus ostatecznie potwierdził prawdziwość całej swej mesjańskiej misji. Całego ewangelicznego orędzia. *To ostateczne świadectwo stało się miarą prawdy wszystkiego.* I tylko Bóg może mierzyć taką miarą.

5. Moje pielgrzymowanie po ziemi ojczystej związane jest w tym roku z katechezą dziesięciu przykazań. *Ósme przykazanie Dekalogu* w szczególny sposób wiąże się z *prawdą*, która obowiązuje człowieka w obcowaniu z innymi ludźmi i w całym życiu społecznym: “Nie mów fałszywego świadectwa”.

Tym przykazaniem Bóg Przymierza szczególnie daje poznać, że człowiek jest stworzony na Jego obraz i podobieństwo. Dlatego właśnie całe ludzkie postępowanie poddane jest wymogom prawdy. *Prawda jest dobrem, a kłamstwo, fałsz, zakłamanie jest złem.* Doświadczamy tego w różnych wymiarach i w różnych układach.

Przypatrzmy się znaczeniu prawdy w naszym życiu publicznym. W odnowionej Polsce nie ma już urzędu cenzury, różne stanowiska i poglądy mogą być przedstawiane publicznie. Została

przywrócona - jakby powiedział Cyprian Norwid - "wolność mowy" (C. Norwid, *Trattato della libertà della parola*, I: «Che cosa significherebbe l'umanità?», v. 53).

Wolność publicznego wyrażenia swoich poglądów jest wielkim dobrem społecznym, ale nie zapewnia ona wolności słowa.

Niewiele daje wolność mówienia, jeśli słowo wypowiedane nie jest wolne. Jeśli jest spętane egocentryzmem, kłamstwem, podstępem, może nawet nienawiścią lub pogardą dla innych - dla tych na przykład, którzy różnią się narodowością, religią albo poglądami. Niewielki będzie pożytek z mówienia i pisania, jeśli słowo będzie używane nie po to, aby szukać prawdy, wyrażać prawdę i dzielić się nią, ale tylko po to, by zwyciężyć w dyskusji i obronić swoje - może właśnie błędne - stanowisko.

Słowa mogą czasem wyrażać prawdę w sposób dla niej samej poniżający. Może się zdarzyć, że człowiek mówi jakąś prawdę po to, żeby uzasadnić swoje kłamstwo. Wielki zamęt wprowadza człowiek w nasz ludzki świat, jeśli prawdę próbuje oddać na służbę kłamstwa. Wielu ludziom trudniej wtedy rozpoznać, że ten świat jest Boży.

Prawda zostaje poniżona także wówczas, gdy nie ma w niej miłości do niej samej i do człowieka.

W ogóle nie da się zachować ósmego przykazania - przynajmniej w wymiarze społecznym - jeśli brakować będzie życzliwości, wzajemnego zaufania i szacunku wobec tych wszystkich odmienności, które ubogacają nasze życie społeczne.

Każdy podstęp wobec drugiego człowieka, każda skłonność do używania osoby ludzkiej w charakterze narzędzia, każde używanie słów po to, aby wpływać na innych swoim zagubieniem moralnym, swoim wewnętrznym nieporządkiem wprowadza w życie społeczne atmosferę kłamstwa. Przez wiele lat doświadczaliśmy w wymiarze społecznym, że publicznie nie mówiono prawdy - i nie dopuszczano do jej mówienia. Istnieje przeto wielka *potrzeba odkłamania naszego życia* w różnych zakresach. Trzeba przywrócić niezastąpione niczym miejsce *cnocie prawdomówności*. Trzeba, by ona kształtowała życie rodzin, środowisk, społeczeństwa, środków przekazu, kultury, polityki i ekonomii.

Jeszcze raz wróćmy do tego przykazania w jego brzmieniu synajskim, w jego brzmieniu ewangelicznym. "Nie będziesz mówił fałszywego świadectwa przeciw bliźniemu twemu". Wydaje się, że jest to pewna sytuacja ściśle określona. Na przykład taka, w jakiej znalazł się Chrystus wobec sądu, gdzie powiedział: "Daj świadectwo o złym. Jeżeli źle powiedziałem, daj świadectwo o złym. A jeżeli nie, dlaczego Mnie bijesz?" Człowiek, świadek, sądzi. "Nie mów fałszywego świadectwa przeciw bliźniemu twemu". Nie mów fałszywego świadectwa przeciw temu bliźniemu twemu, którym jest Jezus z Nazaretu. Nie mów fałszywego świadectwa przeciw żadnemu twemu bliźniemu, żadnemu człowiekowi. Zarazem to przykazanie stwierdza, że prawda jest dobrem dla człowieka, jest dobrem dla człowieka w odniesieniach międzyludzkich, jest dobrem dla człowieka w odniesieniach szerszych, społecznych. Jest dobrem. Drugi człowiek ma prawo do prawdy. Człowiek ma prawo do prawdy. Czasem człowiek nie ma prawa do pewnej prawdy, dlatego my patrzymy z podziwem na ludzi, którzy wobec przemocy - na przykład w czasie okupacji - potrafili nie wydać, nie powiedzieć prawdy, ponieważ do tej prawdy nie miał prawa ten, który jej żądał, który ją wymuszał przemocą.

Jednakże to przykazanie w takim brzmieniu ma zasięg szerszy. Nie chodzi tylko o sytuację oskarżonego wobec trybunału, nie chodzi tylko o sytuację świadka, który mówi nieprawdę. Chodzi o sytuacje wielorakie, w których słowo ludzkie daje złe świadectwo. "Nie mów

falszywego świadectwa przeciw bliźniemu twemu". Wciąż się w różnych wymiarach odbywa ten sąd nad słowem człowieka, nad słowem, które on mówi. Jeżeli nie jest słowem prawdy, jeżeli daje fałszywe świadectwo, odbywa się ten sąd. Bo ludzie słyszą, niekoniecznie tylko w sądzie. Całe ludzkie bytowanie jest jakimś wielkim trybunałem. Ludzie słuchają, ludzie słyszą i albo dociera do nich prawda, albo też nie. Zwłaszcza w naszym społeczeństwie nowożytnym, gdzie tak bardzo spotęgowały się sposoby mówienia, metody mówienia, wszystkie tak zwane środki przekazu myśli. To przecież spotęgowana ludzka mowa. Spotęgowana mowa, która albo daje świadectwo prawdzie, albo też przeciwnie. My zresztą znamy to z naszego doświadczenia i przez wiele lat byliśmy wobec tego dość dobrze zabezpieczeni. Więc jest szczególnie odpowiedzialność za słowa, które się wypowiada, bo one mają moc świadectwa: albo świadczą o prawdzie, albo są dla człowieka dobrem, albo też nie świadczą o prawdzie, są jej zaprzeczeniem i wtedy są dla człowieka złem, chociaż mogą być tak podawane, tak preparowane, ażeby robić wrażenie, że są dobrem. To się nazywa manipulacja. Więc również i to związane przykazanie Dekalogu otwiera człowieka, otwiera ludzkie społeczeństwa na cały szereg różnych wymiarów egzystencjalnych. Bo człowiek bytuje w pewien sposób w związku ze świadectwem, jakie otrzymuje i jakie przyjmuje. Chrystus był bardzo na to wrażliwy. Chrystus bardzo nas przestrzegał przed tym. "Nie sądźcie, ażebyście nie byli sądzeni". To są właśnie takie wymowne słowa, które wskazują, jak delikatny, jak odpowiedzialny jest ten rejon prawdy i nieprawdy w życiu ludzkim, jak on wiele może kosztować.

Przecież wiemy, że istnieje chociażby taka zwyczajna, potoczna obmowa. Niby mówi się prawdę, ale się szkodzi drugiemu człowiekowi. A więc przykazanie jest precyzyjne, kiedy mówi o świadectwie przeciw bliźniemu twemu. Istnieją różne formy zniesławiania człowieka, czasem typu propagandy szeptanej, a czasem bardzo jawne.

Istnieje wreszcie oszczerstwo, to znaczy: mówi się o człowieku drugim źle i nieprawdę. To jest szczególnie postać niszczenia prawdy, szczególnie postać przekraczania tego przykazania, które zobowiązuje nas do dawania świadectwa. Chrystus zobowiązał uczniów do dawania świadectwa: "Będziecie moimi świadkami". Będziecie świadkami prawdy. To świadectwo będzie was kosztować, tak jak kosztowało mnie. Przecież pamiętamy, że na tym ostatecznym, dramatycznym także i po ludzku trybunale, Chrystus przed Piłatem zapytany, czy jest królem, odpowiedział: "Jam się po to narodził i po to przyszedłem na świat, ażeby dać świadectwo prawdzie". A jeżeli czytamy Ewangelię, jeżeli ją wciąż czytamy i wciąż nad nią myślimy, to uświadamiamy sobie, że ta sprawa między prawdą a kłamstwem, między świadectwem prawdy, świadkami prawdy a ojcem kłamstwa, jest jakąś sprawą pierwotną i podstawową. Człowiek jest wolny, człowiek jest wolny także, ażeby mówić nieprawdę. Ale nie jest naprawdę wolny, jeżeli nie mówi prawdy. Chrystus daje na to jasną odpowiedź: "prawda was wyzwoli". Życie ludzkie jest więc także dążeniem do wolności przez prawdę. To jest bardzo ważne w epoce, którą przeżywamy. Bo zachłystujemy się wolnością, wolnością słowa i różnymi innymi wolnościami, które z tym się wiążą. Zachłystujemy się tą wolnością, której przedtem nam odmawiano, tak jak zresztą i wolności religijnej, choć w Polsce nie było pod tym względem najgorzej. Ale równocześnie zapominamy o tym wymiarze podstawowym, że nie ma prawdziwej wolności bez prawdy. Tylko prawda czyni wolnymi.

Przed czterema laty mówiłem, że czeka nas praca nad pracą. Dziś czeka nas wielka praca nad mową, jaką się posługujemy. Ogromna praca. Nasze słowo musi być wolne, musi wyrażać naszą wewnętrzną wolność. Nie można stosować środków przemocy, ażeby człowiekowi narzucać jakieś tezy. Te środki przemocy mogą być takie, jakie znamy z przeszłości, ale w dzisiejszym świecie także i środki przekazu mogą stać się środkami przemocy, jeżeli stoi za nimi jakaś inna przemoc, niekoniecznie ta przemoc fizyczna. Jakaś inna przemoc, jakaś inna potęga. Słowo ludzkie jest i powinno być narzędziem prawdy.

“Prawda was wyzwolił” - powiedział Chrystus (Io. 8, 32). Tak - *“prawda was wyzwolił”*. To jest powołanie ósmego przykazania.

Starajmy się odnaleźć pełne znaczenie i wartość prawdy: prawda, która wyzwala - wolność przez prawdę. Nigdy poza prawdą. Poza prawdą wolność nie jest wolnością. Jest pozorem. Jest nawet zniewoleniem.

6. *A od tej prawdy*, jaką czyni człowiek, jaką stara się kształtować swe życie i współżycie z innymi, prowadzi droga do Prawdy, którą jest Chrystus. Prowadzi ta droga do wolności, do której Chrystus nas wyzwolił. To jest perspektywa naszych czasów. Pomiędzy wolnością, do której Chrystus nas wyzwolił i stale wyzwala, a odejściem od Chrystusa w imię tak często bardzo głośno propagowanej wolności. Wolność, do której Chrystus nas wyzwolił, to jedna droga. Druga droga to wolność od Chrystusa. Bo często się tutaj stosuje takie słowa pozorne, mówi się *“klerykalizm”*, *“antyklerykalizm”*, a na dnie chodzi o to jedno: wolność, do której Chrystus nas wyzwolił, czy też wolność od Chrystusa? To są te dwie drogi, którymi idzie i pójdzie na pewno Europa. Europa ma szczególne związki z Chrystusem, tu się zaczęła ewangelizacja, ale tu także zrodziły się i stale się rodzą różne postaci odchodzenia od Chrystusa, programy odchodzenia od Chrystusa. I przed nami również otwiera się ta dwoistość, ten rozstaj. Wolność, do której Chrystus nas wyzwala, wolność przez prawdę. Prawda was wyzwala. Albo też wolność od Chrystusa.

Droga Ewangelii i Eucharystii.

Niech nigdy nie zabraknie jednej i drugiej w życiu ludu Bożego, który przez tę piękną ziemię pełną lasów i jezior pielgrzymuje do wiecznych przeznaczeń. Niech nigdy nie zabraknie Ewangelii i Eucharystii.

“To bowiem jest wola Ojca . . . , aby każdy, kto widzi Syna i wierzy w Niego, miał życie wieczne. I Ja go wskreszę w dniu ostatecznym” (Io. 6, 40).

Il saluto conclusivo prima della benedizione:

Drodzy Bracia i Siostry, jeszcze przed końcowym błogosławieństwem pragnę pozdrowić wszystkich obecnych zarówno z diecezji warmińskiej, jak również licznie przybyłych pielgrzymów spoza jej granic.

Jakże bogata w tradycje jest wasza ziemia, to dziedzictwo świętych męczenników: Wojciecha i Brunona z Kwerfurtu; dziedzictwo bł. Doroty z Mątówów i Sługi Bożego kard. Stanisława Hozjusza. Wasi ojcowie przybyli na ziemię Warmii, Mazur i Powiśla z różnych stron i z *“wszelkich narodów”*, z dawnych kresów II Rzeczypospolitej, z dalekich stepów Kazachstanu, z pobliskich Kurpi, Mazowsza i z innych rejonów Polski. Świadectwem tułaczki i wędrowania jest cudowny obraz Chrystusa Miłosiernego Tarnorudzkiego, który towarzyszył wiernym z dalekiego Podola i doznaje obecnie czci w sanktuarium w Zielonce Pasłęckiej. W kościołach i waszych domach często towarzyszy wam obraz Matki Bożej Miłosierdzia, Tej, *“co w Ostrej świeci Bramie”*. Ta ziemia dla wielu była miejscem przeznaczenia i niepewnego jutra. Stała się ona nową ojczyzną dla naszych braci z Ukrainy i Łemków, którzy ubogacili ją swoją kulturą, językiem, a przede wszystkim właściwym swojemu obrządkowi sposobem oddawania czci Bogu w Trójcy Jedynemu oraz Bogarodzicy.

Warmia była zawsze wierna Bogu i Kościołowi katolickiemu, zasługując na zaszczytne miano Świętej Warmii. Świadczą o tym liczne kościoły, kaplice i krzyże przydrożne, kult Męki Pańskiej, w szczególności cześć oddawana Matce Najświętszej w Gietrzwałdzie, Świętej Lipce, Krośnie i Stoczku Warmińskim.

Dziękuję dzisiaj Bogu za Kościół na Warmii, za to, że ten Kościół żyje, a widocznym tego znakiem jest wzrost powołań kapłańskich, powstanie nowych instytucji przygotowujących katechetów świeckich i zakonnych. Praca biskupów, kapłanów i ludzi świeckich czyni ten Kościół mocnym i dojrzałym. Mam na myśli wiernych obrządku łacińskiego i bizantyńskiego. W tym miejscu pragnę wspomnieć poprzedników obecnego ordynariusza, bpa Tomasza Wilczyńskiego, bpa Józefa Drzazgę i bpa Jana Obląka, którzy przez długie lata przewodzili Kościołowi warmińskiemu, a także bpa Józefa Glempa, który stąd przeszedł na stolicę prymasowską. Wreszcie kapłanem waszej diecezji jest też obecny nuncjusz apostolski w Warszawie.

Ziemia wasza była także świadkiem walki o uwolnienie narodu z pęt systemu totalitarnego. Przecież protest robotniczy Wybrzeża w 1970 r. poparli także robotnicy Elbląga.

Niech to wielkie dziedzictwo waszych ojców, jakim jest wiara i umiłowanie Kościoła, będzie dla was siłą, a zarazem zachętą do trwania w wierności Bogu i Ojczyźnie.

W tym też duchu wyrażamy wdzięczność naszym gościom, poczynając od hiszpańskiej Saragossy - arcybiskup Saragossy koncelebruje z nami, poprzez naszych sąsiadów z zachodu, biskupów niemieckich - z Moguncji, przewodniczący Konferencji Episkopatu Biskupów Niemieckich, z Augsburga oraz z Berlina, ten ostatni zresztą urodzony na tych ziemiach, a z nim Warmiacy, pielgrzymi z Niemiec z wizytatorem apostolskim.

Idąc dalej na zachód - pielgrzymi z Francji, z Compiègne, które łączy trwała przyjaźń z Olsztynem. I wreszcie z Kanady, z Toronto. Jest dla nas rzeczą bardzo wymowną i przejmującą, że w tej Mszy św. uczestniczyli liczni członkowie oddziału olsztyńskiego Związku Sybiraków, członkowie Związku Byłych Więźniów Politycznych z Okresu Stalinowskiego oraz Światowego Związku Żołnierzy Armii Krajowej, zwłaszcza z Wileńszczyzny, ziemi grodzieńskiej i z Wołynia.

Wyrażam podziękowanie przedstawicielom rządu, ministrom Rzeczypospolitej, jako też wojewodom z Olsztyna, Elbląga i Suwałek. Wyrażam nade wszystko moje podziękowanie wam wszystkim, tutaj zgromadzonym, temu wielkiemu zgromadzeniu warmińskiemu, temu wielkiemu zgromadzeniu eucharystycznemu z całej Warmii, ze wszystkich stron. Jest nawet coś w ukształtowaniu wizualnym tego zgromadzenia, co mówi o Warmii, bo zgromadzenie rozłożyło się na pagórkach, tak jak na pagórkach rozłożona jest i wasza ziemia warmińska pośród tyłu, tyłu jezior. Jakże wam dziękuję za tę intuicję organizacyjną, za tyle troski, umiłowania, artyzmu włożonych w przygotowanie naszego spotkania. A to spotkanie ma dla mnie także szczególne znaczenie, bowiem mam dług wdzięczności wobec tej ziemi, która tyle razy, przez tyle lat udzielała mi schronienia, odpoczynku, dawała mi możliwość nabrania sił wewnętrznych, uspokojenia. To jest wielkie dobrodziejstwo tej ziemi, tych lasów, tych jezior, z którego korzystałem i które na pewno do dzisiaj jeszcze mi pomaga. Więc w imieniu tego, co było, i tego, co jest, dziękuję Warmii za Papieża. Kiedyś już w dziejach kapituła warmińska wybrała na biskupa we Fromborku Eneasza Piccolomini, który tego wyboru wprawdzie nie przyjął, ponieważ został wybrany papieżem jako Pius II. To jest wydarzenie z dalekiej przeszłości, które kiedyś przypominałem, nawiedzając Warmię jako biskup i kardynał z Krakowa. Tym razem natomiast stoi przed wami Papież, który naprawdę bardzo wiele

zawdzięcza Warmii, bardzo wiele zawdzięcza tej przyrodzie i bardzo wiele zawdzięcza ludziom tego kraju, bo przecież ludzie i przyroda idą razem.

Niech Bóg zachowa ten wielki skarbic pięknej przyrody warmińskiej, pojezierza, lasów. Niech Bóg zachowa ten wielki skarbic. Nie dajcie go nigdy w żaden sposób zniszczyć czy nawet uszkodzić, bo to jest wielkie dobrodziejstwo. I niech Bóg zachowa ludzi żyjących wśród tej przyrody. Niech zachowa ludzi, ich ciała i dusze, ich serca i sumienia, niech im pozwoli żyć w prawdzie, bo takie jest powołanie człowieka: żyć w prawdzie! Teraz, udzielając błogosławieństwa na zakończenie naszej eucharystycznej celebracji, pragnę tym błogosławieństwem również podziękować za wszystko dobro, którego od waszego kraju, od waszego Kościoła i od mieszkańców tej ziemi doznałem w ciągu wszystkich lat mojego życia.